

PREDGOVOR

Sve je počelo s Baščanskom pločom. Ali ne krajem 11. st., kad je napisana, već sedam stoljeća poslije, kad je pronađena. Otad se ovaj “drugi kamen” (S. Ivšić) s otoka Krka, s uklesanim hrvatskim riječima u hrvatskom pismu, uzima za početak nacionalne kulturne tradicije. No, on je i više od toga, jer Hrvati su njime – po riječima Eduarda Hercigonje – doslovno izronili iz mraka vlastite prošlosti. Tu prošlost valjalo je pretvoriti u priču, tj. u povijest, po mogućnosti bez prekida. A kako svaka priča ima svoje ne samo protagoniste, vrijeme i prostor, nego i pripovjedače, valjalo ju je organizirati prema nekoj ideji i svrsi. I jedno i drugo, poput drugih Europljana, Hrvati su našli u romantizmu i njegovim revolucijama, u procesu čija je ključna manifestacija bila “zamišljanje nacija” (B. Anderson), tj. proizvodnja novih kolektivnih identiteta.

To što su preporodni Hrvati svoju priču vidjeli kao tročinku čija su se prva dva čina već zbilja, a treći im je davao legitimnost i smisao, nije nimalo slučajno. Uz Baščansku ploču i drugi su se spomenici našeg srednjovjekovlja našli duž jadranskog priobalja: svi pisani hrvatski ili hrvatskom redakcijom staroslavenskog jezika, glagoljicom i hrvatskom ćirilicom, svi autori anonimni, a djela im dio nekanoniziranoga žanrovskog sustava sastavljenoga od liturgijskih tekstova, pjesama, epigrafa, anegdota, statuta, regula, konstitucija, matrikula, legendi, apokrifa, vizija, prenja i mirakula – sva u duhu glagoljaštva, svjetonazora koji se oblikovao u interakciji s latinizmom i bizantizmom.

I tako sve do tiskarskoga stroja kada se u Hrvata, među prvima u Europi, pojavila i prva tiskana knjiga, a potom su uslijedila i prva autorska književna djela. Formalno prvenstvo pripalo je “ocu hrvatske književnosti” Marku Maruliću i njegovoj *Juditi*. Od renesanse, preko baroka do prosvjetiteljstva, na mediteranskome

jugu, u gradovima Splitu, Hvaru, Korčuli, Dubrovniku i Zadru, u drugome dijelu naše troćinke počela se razvijati starija hrvatska književnost sa svojim sada već izgrađenim žanrovskim sustavom u kojemu su tragedije, komedije, farse, pastoralne drame, ekloge, epigrami, elegije, balade, poeme, soneti, epistole, epske pjesme i epovi. Nekim se autorima pripisuje začetak budućih književnih oblika poput Lucićeve *Robinje* kao prve svjetovne drame, Zoranićevih *Planina* kao prvoga romana, Hektorovićeve *Ribanja i ribarskog prigovaranja* kao preteče putopisa i sl. Među autorima starije hrvatske književnosti, nakon Marulića, dva su europskih dometa – renesansni komediograf Marin Držić i barokni epski pjesnik Ivan Gundulić.

Bilo je to zlatno doba književnoga Dubrovnika čiji su moć i utjecaj postupno slabili oživljavanjem sjevernih, kontinentalnih hrvatskih krajeva – počevši od pisaca ozaljskoga kruga, Pavla Rittera Vitezovića i kajkavskoga komediografa Tituša Brezovačkog do slavonskoga književnog kruga s isusovcem Antunom Kanižlićem i franjevcem Matijom Petrom Katančićem te prvim svjetovnim piscem Matijom Antunom Reljkovićem. U povezivanju hrvatskoga Juga i Sjevera ključnu je ulogu imao fra Andrija Kačić Miošić sa svojim *Razgovorom ugodnim naroda slovinskoga* kao prvim nacionalnim bestselerom koji je spojio dvije tradicije – usmenu i pisanu. U 18. st. tako se sve hrvatske regije pojavljuju sa svojim piscima i djelima koja su pisana ne samo na svim dotadašnjim hrvatskim jezicima – štokavskome, čakavskome i kajkavskome – te još uvijek na latinskome i talijanskome, nego i na više pravopisa. Uz knjige pojavljuju se i kalendari, a latinica preuzima vodeću ulogu.

Preporod je mogao početi!

S prvim naznakama buđenja nacionalne svijesti i ideja o nacionalnome objedinjavanju kao posljedici industrijske i građanske revolucije te s pojavom modernih gradova i tržišta, hrvatske se regije kulturno povezuju kroz jedinstveni pravopis i jezik, a nakon ilirskoga pokreta i kroz jedinstveno hrvatsko ime. Hrvat-

ska će se književnost dalje razvijati ne više kao policentrična i fragmentirana, nego – zahvaljujući u prvome redu novome mediju – kao jedinstvena, konsolidirana nacionalna literatura s relativno stabilnim kontinuitetom. U svojem objedinjavanju i modernizaciji ona se oslanjala ne samo na vlastite regionalne tradicije i narodnu književnost, nego i na ostale suvremene europske literature – bilo izravno, bilo posredno prijevodima i adaptacijama najčešće s njemačkoga jezika. Ključno mjesto zauzeo je Zagreb kao prometno, gospodarsko, kulturno i političko nacionalno središte.

Zahvaljujući pojavi novih medija, prvih novina i časopisa, te njihovu širenju na ostale hrvatske regije, odnosno pojavi publike, osnivanju čitaonica i Matice kao prve nacionalne kulturne institucije, hrvatska po uzoru na razvijene europske književnosti ažurira svoju žanrovsku sliku. Nakon što je kao starija hrvatska književnost, iz sfere utjecaja mediteranskoga, ušla u sferu srednjoeuropskoga germansko-slavenskoga kulturnog kruga, preuzima ona oblike kojih dotad u svome sustavu nije imala. Tako se pojavljuju prve novele, romani, kritike, eseji te feljton kao prirodni medij nove književnosti, a razvijaju se filologija i književna historiografija, pokreću prvi znanstveni časopisi te osnivaju znanstveno-umjetnička akademija i moderno nacionalno sveučilište – sve uz podršku i materijalnu potporu, umjesto države, dvojice mecena – zagrebačkog nadbiskupa Jurja Haulika i đakovačkog biskupa Josipa Jurja Strossmayera. Lirska i dramska književnost popunjavaju se patriotskim budnicama, povijesnom i folklornom baladom, te povijesnom, najčešće stihovanom deseteračkom tragedijom s tipičnom folklornom metaforikom, a po uzoru na bečki *Burgtheater* razvio se i pučki igrokaz koji je do kraja 19. st. obilježio nacionalno glumište. U isto vrijeme gasi se nekoć dominantna tradicija epskog pjesništva, koja nakon “labuđeg pjeva” s modernom i nestaje.

Do kraja “vieka devetnaestog, vieka narodnosti” (M. Bogović) svi će se žanrovi afirmirati i razvijati u znaku s jedne strane preporodnog poimanja političke zadaće književnosti da u otporu

prema, u prvome redu, agresivnome germansko-ugarskom integralizmu i drugim nacionalizmima afirmira vlastiti identitet, s druge, snažnoga osjećaja za europski kontekst i potrebe da sudjeluje u njegovim procesima i trendovima. Presudnu ulogu u tome odigrao je August Šenoa. Kao romanopisac s temama iz nacionalne povijesti i suvremenosti te kao urednik "Vienca", središnjeg književnog časopisa, Šenoa je ne samo popularizirao posve novu književnu vrstu, nego je njome podigao domaću čitateljsku publiku, građanski ukus i nakladništvo. Po uzoru na W. Scotta, oca europskoga povijesnog romana, i Šenoa je – poput svojih europskih kolega – stvorio hrvatsku inačicu povijesnoga romana te poveo brojne nasljedovatelje ne samo do kraja 19., već duboko i u 20. stoljeće. Pa iako je prvi zagovarao realizam, njegov je model s razlogom usporio afirmaciju našega realizma o čijim se verzijama polemiziralo u povodu Kumičićeva zagovora Zolina naturalizma, nasuprot pristalicama ruskoga realizma turgenjevskog tipa, koji je na kraju prevladao. U pitanjima stila i metode ključnu ulogu imala je i pravaška ideologija Ante Starčevića s kojim je najneposrednije povezana djelatnost ne samo većine naših pisaca do kraja stoljeća, nego u prvome redu obnova zrinsko-frankopanskog kulta u romanu i drami.

Dok je u književnoj hijerarhiji tijekom romantizma vodeće mjesto imala lirika, a Šenoino doba davalo prednost epskome pjesništvu, novelama te klasicističko-romantičkoj drami, u našem kratkotrajnome realizmu nastupilo je zlatno desetljeće hrvatskoga romana, da bi na samome kraju stoljeća ponovo u prvi plan izbila lirika, s njome kratka proza i književna kritika s polemikom. U međuvremenu početni, objektivno uvjetovani germanofilski smjer, zamijenila je orijentacija prema ne samo slavenskim, nego i romanskim, a na samome izmaku stoljeća i nordijskim, tzv. "malim", hrvatskoj srodnim literaturama.

Oslobađajući se političkog determinizma i idealističkoga kroacocentrizma, novija se hrvatska književnost na kraju svojega prvog vijeka uključuje u recentna modernistička europska strujanja

postajući i sama eurocentrična. Ona usložnjava svoju žanrovsku sliku, napušta šenoinski homogeni diskurs, obogaćuje tematski i motivski repertoar, afirmira akcenatski stih, a Kranjčevićev lirski subjekt – razapet između ideala i stvarnosti – postaje paradigmatičan za moderni individualizam. S *fin de siècleom* preporodna se matrica nakon dobrih pola stoljeća ozbiljno potrošila. No, u njezinoj sjeni uspješno je okončan proces kanonizacije nacionalne književnosti, a njezina lirika, drama i proza usvojile su nove standarde. S već stvorenom publikom, profiliranom kritikom i književnom periodikom, koja je u toj kanonizaciji odigrala ključnu ulogu, te s još jednom novoosnovanom institucijom – Društvom hrvatskih književnika – hrvatska književnost s prvim desetljećem 20. st. zaključuje svoje izrazito kompleksno i važno razdoblje postajući vjerodostojnim tumačem modernoga čovjeka i ravnopravnim čimbenikom europskoga modernizma.

Ova knjiga govori upravo o ključnome stoljeću hrvatske moderne povijesti, o stoljeću u kojemu su Hrvati postali europskom književnom nacijom. Riječ je o historiografskoj konstrukciji koja polazi ne samo od ideje nacije i ideje književnosti kao strukturirane institucije, nego i od ideje hrvatske književnosti kao relativno čvrste iako, dakako, nikad dovršene strukture. Glavnu ulogu u njoj, kao uostalom u svemu, u svim područjima ljudskog djelovanja, imaju žanrovi. U žanr ulaze ne samo stvarno vrijeme i stvarni prostor, pisac i njegovo djelo, tema i njezina realizacija, nego i njihov smisao. Zato je ovladavanje ovim ili onim vidom epohe – po riječima M. Bahtina – “neraskidivo povezano s načinima predstavljanja u toj epohi, tj. s osnovnim mogućnostima žanrovske konstrukcije”. U tome smislu autor se nada da će ova knjiga ispuniti svoju glavnu svrhu, a to je da posluži prvenstveno studentima književne kroatistike za lakši, iako tek jedan od mogućih pristupa studiju novije hrvatske književnosti.

U Zagrebu, 1. lipnja 2014. / 1. lipnja 2019.

